

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

Наука
і
сучасність

о

Збірник наукових праць

Том XXXIII

УДК – 001

ББК – 70

Збірник наукових праць затверджений постановою Президії ВАК України (Бюлетень № 5 за 1999 рік) як наукове видання щодо публікації й основного змісту дисертаційних досліджень з спеціальностями педагогічних та філологічних наук.

Наука і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К., Логос, 2002. Том XXXIII, – 300 с.

ISBN 966-584-319-6

У збірнику вміщені наукові праці викладачів, докторантів та аспірантів, у яких висвітлюються актуальні питання з педагогічних та філологічних наук.

Рекомендовано до друку вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Редакційна колегія:

- Шкіль М.І. – дійсний член АПН України, доктор фізико-математичних наук, професор – голова;
Дмитренко П.В. – кандидат педагогічних наук, доцент – заступник голови;
Артемова Л.В. – доктор педагогічних наук, професор;
Бріцин М.А. – доктор філологічних наук, професор;
Іванова Л.П. – доктор філологічних наук, професор;
Капська А.Й. – доктор педагогічних наук, професор;
Коршак Є.В. – кандидат педагогічних наук, професор;
Маслов В.І. – доктор педагогічних наук, професор;
Мацько Л.І. – дійсний член АПН України, доктор філологічних наук, професор;
Нікітіна Ф.О. – доктор філологічних наук, професор;
Рудницька О.П. – доктор педагогічних наук, професор;
Тхоржевський Д.О. – дійсний член АПН України, доктор педагогічних наук, професор;
Хропко П.П. – дійсний член АПН України, доктор філологічних наук, професор;
Ярошенко О.Г. – доктор педагогічних наук, професор;
Ковчина І.М. – кандидат педагогічних наук, доцент, відповідальний секретар;
Скоробогатко Н.М. – кандидат філологічних наук, доцент, відповідальний секретар.

© Редакційна колегія, 2002
© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2002
© Автори статей, 2002
© Логос, 2002

Я. С. Колиб'юк, А. М. Зіновська

Соціально-педагогічні умови організації позааудиторної діяльності студентів в університетах США 75

Н. І. Логінова

Аналіз світових тенденцій розвитку вищої професійної освіти _____ 83

В. М. Момот

Ділова мова і ділове мовлення _____ 90

С. О. Пермінова

Давньоруські співацькі азбуки та їх роль у становленні національної хорової педагогічної думки _____ 95

О. П. Пінчук

До проблем формування ключових компетенцій у старшокласників. Роль математики та інформатики у вирішенні цієї проблеми 109

Н. А. Сеґеда

Функції мотиваційно-ціннісної та вольової сфери особистості вчителя музики у процесі професійної самореалізації _____ 117

С.В. Шмалей

Система духовно-практичного ставлення людини до природи 123

О. О. Яременко

Соціально-педагогічна сутність екокультурної діяльності _____ 138

А. М. Ясинська

Практична спрямованість екологічного виховання як засіб розвитку творчої активності учнів у природоохоронній діяльності _____ 146

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ 154

А. М. Григораш

Стилистическая окраска фразеологических единиц в современной публицистике: проблема варьирования оттенков (на материале современной прессы Украины) 154

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА СУТНІСТЬ ЕКОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розвиток особистості здійснюється не інакше, як діяльністю та через неї. Але не всяка діяльність сприяє цьому, хоча відомо, що вид діяльності та рівень її організації визначають її вплив на розвиток особистості.

Дитина з раннього віку об'єктивно включається в систему суспільних відносин у доступних для неї формах життєдіяльності, У спілкуванні з дорослими та однолітками вона отримує та обмінюється різного роду інформацією, зазнає різного роду впливи та дії. У цьому, значною мірою, стихійному процесі йде формування особистості дитини, надбання власного досвіду у діяльності та спілкуванні, засвоєння соціальних цінностей та норм. Цей процес нерідко носить суперечливий характер, тому що у ньому стикаються позитивні та негативні впливи. Реальне спілкування та поведінка дитини не завжди мають потрібну спрямованість і тому не сприяють формуванню необхідних соціальних якостей та різнобічному моральному в духовному розвитку. Тільки процес цілеспрямованого виховання створює певну систему діяльності та відносин для реалізації суспільних цінностей та ідеалів (2).

Однією з таких систем діяльності, що відтворює моделі діяльності та відносин у суспільстві, є екокультурна діяльність (ЕКД). Загальновідомо, що культура має чимало своїх різновидів, проте у кожному випадку культура є засобом досягнення навколишнього та внутрішнього світу людини, регулюючим началом у відносинах з її навколишнім середовищем — природним та соціальним.

Серед різноманітних форм культури одне з вагомих місць у наш час посідає така її форма, як екокультура, яка звернена до двох світів — природного довкілля та внутрішнього світу. Своїми цілями вона спрямована на створення бажаного устрою, ладу в природі, і на виховання високих гуманістичних цінностей та орієнтирів у людському житті (9).

кого існування в навколишньому природному світі, в тому числі і антропогенно зміненому. А це потребує від людини відповідних умінь, засобів, технологій, знарядь тощо.

При цьому особистість формує не тільки сама участь у суспільно корисній діяльності, але й позиція людини як самостійно-го та відповідального учасника цієї діяльності. Тому особливе значення має проблема особистого смислу діяльності. Без урахування внутрішніх стимулюючих сил, потреб людини, її свідомих устремлінь неможливо ані правильно оцінити особистість, ані побудувати ефективну систему її виховання через спеціально задану діяльність (8). Включення молоді в організовану дорослими діяльність, у процесі якої розгортаються багатопланові відносини, закріплює форми суспільної поведінки, формує потребу діяти у відповідності з моральними зразками, які виступають у ролі мотивів, що спонукають діяльність та регулюють взаємовідносини людини.

Ще раз зазначимо, що екокультура та її невід'ємний компонент екокультурна діяльність характеризуються своєю здатністю поєднувати два світи — природний та соціальний.

По-перше, вона є засобом самоорганізації сутнісних сил людини в умовах конкретного природного середовища. В цьому виявляється її універсальна функція як чинника прогресу соціуму. Впорядковуючи власний світ буття, людина виступає, водночас, і регулятором оточуючого її природного світу.

По-друге, екокультура та ЕКД є процесами «надання об'єктам природного довкілля соціально-ціннісного звучання». Тому до їх базових категорій входять терміни, як ті, що породжені екологією, так і ті, котрі дають можливість визначити певні прояви людської життєдіяльності (9).

Отже, екокультура та ЕКД є соціальними явищами. Вони мають місце у соціальному контексті. Вони «етнічні», за своєю специфічною культурою. Вони історичні, тому що є результатом послідовностей минулого розвитку в культурі та суспільстві. Вони є усталеною поведінкою, яка була надбана та сформувалася завдяки минулому досвіду людства. Вони соціальні, ще й тому, що мають прямі зв'язки та відносини з інститутами суспільства — школою та вузами, сім'єю та громадою, економікою та політикою. Можливості ЕКД можна застосувати в актуальних соціаль-

них ситуаціях з їхніми складними підґрунтям та обмеженнями очікуваннями та зобов'язаннями. ЕКД включає багато людей, не тільки як суб'єктів, але й як чинників соціальних сил, які мають можливість формувати поведінку та навіть примушувати діяти так чи інакше.

По-третє, як зазначають зарубіжні вчені (3, 5), екокультура та ЕКД є екзистенціальними явищами. Кожний індивід є соціальним актором, який інтерпретує можливості середовища, яке оточує його та розвиває лінії поведінки та дії, які імпонують його почуттю, сутності, «его». Ця поведінка, дія мають значення як для самої особистості, так і для інших її учасників, адже соціальні актори завжди роблять те, що має конкретне значення.

«Екзистенціальна» тема у ЕКД складається з елементів вибору того чи іншого рішення соціально-екологічної проблеми ти одночасному становленні та розвитку особистості, яка бере у цьому участь. З точки зору цієї перспективи, індивіди самі створюють себе з того, що вони є і завжди бажають брати у цьому безпосередню участь.

Таким чином, соціальне та екзистенціальне в ЕКД існують разом у діалектичній єдності. При перехрещенні соціальних сил та індивідуальної дії у процесі цієї діяльності виходить щось таке, що завжди є трошки новим по відношенню до своїх складових: дія, яка має значення та одночасно передає його далі.

Але ЕКД це не тільки індивідуальна діяльність та індивідуальний досвід. Вона означає більше, ніж дії одинака у якомусь вакуумі. Скоріше ЕКД — це значущий соціальний простір, у якому актори формують свою спільність, громаду. Людські відносини — це не тільки організація та виконання необхідних завдань. Швидше, соціальна взаємодія, у якій велике значення належить набутому досвіду, чим отриманому результату; індивіди досліджують, створюють, розгортають, цементують та виражають відносини з іншими людьми. Адже ми, перш за все, соціальні суб'єкти у всьому, що стосується становлення в нас людського. Відносини розвиваються в контексті того, що ми робимо разом, у соціальній взаємодії. ЕКД забезпечує контекст як для концентрації на своєму внутрішньому світі, так і для відкритості, для сприйняття зовнішнього у діяльності, яка дозволяє зростати та збагачуватись не тільки особистості, а й громаді, суспільству, де вона живе (1).

Ця діяльність створює умови для формування у колективі найбільш розгорнутих відносин, породжує складну мережу зв'язків взаємозалежності, відповідальності членів групи та цілого колективу. Суспільно значуща ціль діяльності справляє вирішальний вплив на формування мотиваційної сфери особистості молоді, визначаючи психологічну ситуацію, яка сприяє виникненню потреба активної участі у рішенні екологічних проблем та завдань (1). Поєднання взаємозалежності, з одного боку, а з другого — необхідність прояву самостійності в організації та здійсненні суспільно корисної діяльності, забезпечує умови для розвитку людини

Загальновідомо, що в історії взаємодії людини з природою людина перетворювала природу, але в цьому перетворенні домінувала тенденція знищення одного виду природи та створення іншого, «штучного» середовища, техносфери, яку іноді називають «соціалізованою», або «олюдненою», природою.

Взаємодія системи «людина — суспільство — природа» — це важливий показник рівня розвитку свідомості людей, рівня соціоекологічної культури суспільства, його цивілізованості. Тому подальший розвиток людської цивілізації вимагає нового та глибокого раціонального підходу до освоєння природи, який повинен базуватися на новій шкалі цінностей. Екологічну кризу в такому підході слід розглядати як кризу людяності (гуманного ставлення до природи і самих себе), а негативні наслідки індустріального розвитку, без врахування еколого-економічних аспектів, як такі, що впливають на суспільні, економічні, психологічні і моральні умови людського існування.

Ось чому екологічні проблеми є предметом дослідження не лише природничих, а й суцільних наук. А захист та формування навколишнього середовища стає предметом уваги соціологічних наук, особливо у такій галузі, як соціальна екологія.

Це значить, що ЕКД разом з екоосвітою має робити внесок не лише у збереження довкілля, а й у покращення його природного та суспільного компонентів, створювати такі умови для життя, які б все більше відповідали суспільній сутності людини. Тому ми вважаємо, що цілеспрямоване використання заходів еконавчання та виховання засобами ЕКД допоможе прищепити молоді пристрасть до здорового способу життя як неодмінної умови людського

щастя, відчуття повноти життя, дозволить реалізувати їй життєві творчі і ціннісні потреби.

Слід сказати, що потреби є основними активаторами діяльності особистості, джерелом її активності. Потреби розкривають внутрішній стан людини, її бажання оволодіти певними структурами зовнішнього середовища.

А. Маслоу вважає, що потреби підтримують індивіда як активну особистість. Шкала потреб, що пропонується ним, має п'ять послідовних ступенів:

1. Фізіологічні потреби, що забезпечують виживання людини. 2. Потреба у безпеці. 3. Соціальні потреби. 4. Потреба у повазі. 5. Потреба у самовираженні (10).

Остання з цих потреб має безпосередній зв'язок з культурною діяльністю людини взагалі та ЕКД, зокрема. Але не тільки прагнення до самореалізації є джерелом екокультурної активності особистості. Це й потреба у самоствердженні, самовдосконаленні, у пізнанні, потреба емоційного життя, естетична, гедоністична, потреба у спілкуванні, у зміні діяльності і т. ін. (6). І все це може бути реалізоване у ЕКД.

Розвиток та задоволення *потреби у самовдосконаленні, саморозвитку*, у перебудові свого внутрішнього світу проходить з включенням усіх елементів структури особистості на досить вираженому позитивному емоційному фоні і завжди закінчується зміною життєвої позиції. Ці зміни, до речі, можуть бути не тільки позитивними. Потреба людини у перебудові свого внутрішнього світу може мати і антисоціальну спрямованість. Однак вибір життєвих орієнтацій залежить не тільки від об'єктивних умов, не можна залишати без уваги активність самої особистості, її власну волю. Самовдосконалення, саморозвиток, самовиховання може здійснюватись лише у такій діяльності, яка духовно піднімає людину, змінює її світ думок та почуттів.

Потреба у самоствердженні, за А. Маслоу, — «потреба у визнанні та повазі» пов'язана, з одного боку, з самоповагою, а з другого — з визнанням з боку інших. Самоствердження — це дійове прагнення зайняти та утримати у системі відносин певну позицію, яка забезпечує даній особистості повагу, визнання або довіру, підтримку, допомогу або захист. Таким чином, сприяє спілкуванню з іншими, прояву індивідуальності, розкриттю сильних сторін. Тому дуже важливим є самоствердження на основі

богатств природи, яка сприяє розвитку самоповаги, впевненості у собі, своїй компетентності та особистої незалежності. Але у гой же час сприяє розвитку самоповаги через пізнання інших, оцінку їх недоліків та достоїнств, усвідомлення та оцінку власних якостей, що прийняті у певній соціальній групі, прояві своїх здібностей, можливостей, щоб зайняти певне положення у цій групі.

Потреба у спілкуванні у міжособистих зв'язках та відносинах з іншими виявляється у прагненні належати до якоїсь спільноти, яку індивід приймає як свою та відчуває себе у ній захищеним.

Він «вибирає для себе групу через ідентифікацію, тобто ототожнення за віковими, професійними, іншими показниками, а також на основі загальних інтересів чи запитів»(6). При цьому потреба в спілкуванні є джерелом активності особистості. Адже у процесі спілкування відбувається взаємний обмін думками, інформациєю, емоціями, складаються особисті взаємовідносини на основі загальних інтересів та уподобань.

Найважливіша духовна потреба людини — у *пізнанні*. Без неї людина не знала б природи, суспільства, людей та саму себе, не було б соціально-історичного досвіду, передачі знань та культури з поколінь в покоління. Будь-який продукт людської діяльності — це продукт пізнання. Без пізнання того, що створено людиною, не може бути нового. Потреба у ньому обумовлена як теоретичною, так і практичною діяльністю людини. Її формування та задоволення в основному залежить від обставин життя. Своєї значущості вона набуває у зв'язку з іншими потребами.

Естетична потреба заснована на здатності людини засвоювати та перетворювати світ за законами краси. Екологія тісно пов'язана з естетикою. Закони краси та закони екології взаємопроникають. Чимало дослідників (6, 7, 4, 1) вважають, що у духовному світі людини, у її життєвій «екології» краса посідає неабияке місце. Разом з істиною та добром вона утворює так звані «вічні» істини, універсальні цінності людського суспільства, одухотворює та підносить людину. За словами В. Ф. Рябова, все починається з естетичного почуття, у якому нерозривно злиті сприймання та відчуття, пізнання та оцінка, здивування та захоплення (6), а що, як не природа, з її розмаїттям явищ та подій, може надихнути такі почуття!

Естетична потреба має універсальне значення у житті суспільства, пронизує усі його сфери та види людської діяльності. Почуття кольору, ритму, звучання однаково важливі і в мистецтві (живопис, музика, поезія тощо), і в реальній практиці (спілкування з природою, елементи прекрасного в діях, вчинках та відносинах людей).

Особливостями, що характеризують природу як об'єкт естетичного ставлення є:

- неупереджений характер естетичного в природі;
- об'єктивність природних законів як основи краси;
- динамічність естетичних оцінок природної краси;
- вплив естетичних об'єктів природи одночасно на всі органи відчуття;
- здатність естетичних цінностей природи збуджувати в людині почуття безкорисливої зацікавленості і тим самим послаблювати утилітарний підхід до природного середовища (4).

Гедоністична потреба пов'язана з прагненням до насолоди, задоволення. Вони спонукають людину не тільки до відпочинку та розваги, як іноді неправильно розуміють, але й є джерелом активності у всіх видах життєдіяльності, які стикаються з прекрасним, з створенням доброї настрою, радісного світосприйняття. І саме естетичне частіше за все приносить задоволення. Світ барв, гармонія звуків, впливаючи на струни душі людини, викликають у неї почуття піднесеності. Задоволенню гедоністичної потреби сприяють можливості самовираження, саморозвитку, самоствердження, спілкування. Будь-який позитивний результат діяльності, продукт творчості приносить у кінцевому рахунку радість та задоволення.

Розглянуті потреби є найвищими духовними потребами, вони завжди так чи інакше пов'язані з емоційним життям людини, яке має не тільки фізіологічну, природну основу, а й виражає стан задоволення чи незадоволення людини, відображає її зв'язки та відносини з навколишнім світом. Будь-яке сильне емоційне переживання може змінити його структуру та ставлення людини до світу, вивести її на якісно новий рівень.

Зважаючи на це, внесок ЕКД як соціально-педагогічного процесу йде від поширення досвіду соціальних взаємодій індивіда та задоволення його потреб, що включає багато суб'єктивних факторів, які сприяють підкріпленню цінностей та переконань

Література

1. Kraus A. Judy, Wood David Environmental Education in the Scools. Peace Corps. August 1993, p. 11
2. Буева *Л. П.* Человек: деятельность и общение.— М.: Мысль, 1978 - 216 с., с. 168.
3. Kelly, J. R. and Godbey G. Themes and defmitions. In: The hi lology ofleisure, chapter 2, Venture Publishing Inc., State College; ГМ, p. 26
4. Козачук *З. Я.* Формування екоосвідомості студентів у про- їм п вивчення естетики// Моральні та естетичні питання охоро- ни природи. Тези доповідей обласної науково-практичної кон- ференції (Львів, 1989), с. 43.
5. Meents F. Umweltschutz// Bnner — Hmanach. Politik zum Wmweltsclagen — Bonn, 1989.- s. 407-420.
6. Михайлова *Л. И.* Социология культуры,— М.: ФАИР- 111'ЕСС, 1999,— 232 е., с. 181, 186
7. Рябов *В. Ф.* Наш духовный мир,— Л.: Лениздат, 1987.— Гл. III, 2- 4
8. Фельдштейн *Д. И.* Психология развития личности в онто- генезе/ Науч.— исслед. ин-т общей и педагогической психоло- гии, Академия пед. наук СССР.— М.: Педагогика, 1989.— 208 е., с. 55.
9. Химинець *О. В.* Соціально-педагогічні особливості еколо- гічної освіти в школах Закарпаття. Дис.... канд. пед. наук 13.00.01, 13.00.05, Ужгород - 1997, с. 105.
10. Шевандрин *Н. И.* Социальная психология в образовании: Учеб. пособие Ч. 1. Концептуальные и прикладные основы соци- альной прсихологии.— М.: ВЛАДОС, 1995.— 544 е., с. 158.

Аннотация

В статье раскрываются некоторые аспекты екокультурной деятельности, которые делают ее важным социально-педагогическим процессом и помогают дальнейшему психологическому развитию личности, удовлетворению ее потребностей.